

Církev a české školství

Záboj Horák

 GRADA®

*Chtěl bych na tomto místě poděkovat oběma recenzentům knihy,
prof. JUDr. Jiřímu Rajmundu Treterovi
a doc. JUDr. Stanislavu Přibylvi, Ph.D., IC.D.,
za provedené recenze.*

*Za řadu cenných připomínek děkuji svým kolegům učitelům
z Právnické fakulty Univerzity Karlovy a spolupracovníkům
z vedení Společnosti pro církevní právo. Můj srdečný dík náleží
i pracovníkům nakladatelství Grada Publishing, a.s., redaktorům,
korektorům i sazeči, za jejich pečlivou práci.*

Poznámka: Údaje v knize jsou zachyceny podle právního stavu
k 30. červnu 2011.

Církvě a české školství

Právní zajištění působení církví a náboženských
společností ve školství na území českých zemí
od roku 1918 do současnosti

Záboj Horák

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce
nakladatelství Grada Publishing, a.s.

JUDr. Záboj Horák, Ph.D.

Církev a české školství

**Právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství
na území českých zemí od roku 1918 do současnosti**

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 4525. publikaci

Recenzovali:

prof. JUDr. Jiří Rajmund Tretera

doc. JUDr. Stanislav Přibyl, Ph.D., IC.D

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín

Sazba a zlom Antonín Plicka

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 264

Vydání 1., 2011

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2011

ISBN 978-80-247-3623-5 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7044-4 (elektronická verze ve formátu PDF)

Obsah

ZKRATKY	9
---------------	---

ÚVOD: OBSAHOVÉ A ČASOVÉ VYMEZENÍ	11
--	----

Církeve a školství	11
--------------------------	----

Náboženská svoboda a školství	13
-------------------------------------	----

Tři oblasti uplatňování náboženské svobody ve školství	15
--	----

Církevní školství	15
-------------------------	----

Vyučování náboženství	16
-----------------------------	----

Výuka teologie	17
----------------------	----

Geografické a časové vymezení	18
-------------------------------------	----

PRÁVNÍ POSTAVENÍ CÍRKEVNÍHO ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	21
--	----

1.1 Důvody ke zřizování církevního školství v historickém pohledu	21
--	----

1.2 Církevní školství 1918–1939	26
---------------------------------------	----

1.2.1 Církevní školství a vzdělávací ústavy v oblasti národního školství	26
---	----

1.2.2 Církevní školství a vzdělávací ústavy na úrovni středních škol	30
---	----

1.2.3 Přehled vybraných katolických církevních škol a výchovných zařízení	34
--	----

1.2.4 Evangelické církevní školy a vzdělávací ústavy	36
--	----

1.2.5 Židovské školy	38
----------------------------	----

1.2.6 Změny v českém pohraničí po jeho okupaci z 1. 10. 1938 ...	42
--	----

1.3 České církevní školství 1939–1945	43
1.3.1 Postihy směřující proti českému školství jako celku	43
1.3.2 Některá specifika týkající se církevních škol	46
1.3.3 Protižidovské zásahy	47
1.4 České církevní školství 1945–1948	47
1.5 České církevní školství v době likvidace 1948–1950	50
1.5.1 Zákon o jednotné škole	51
1.5.2 Ústava z 9. května 1948	51
1.5.3 Církevní školy ve školních letech 1948/1949 a 1949/1950	52
1.6 Obnova církevního školství po roce 1989	53
1.6.1 Mezinárodněprávní předpoklady	54
1.6.2 Iniciativy zasazující se o vznik nových církevních škol	55
1.6.3 Právní zajištění církevního školství 1989–1992	65
1.6.4 Založení prvních církevních škol	71
1.7 Právní úprava církevního školství v letech 1993–2010	81
1.7.1 Proměny právní úpravy v letech 1993–2010	81
1.7.2 Školství a výchova v předpisech církvi a náboženských společností	87
1.7.3 Církevní školy v současném školském systému ČR	90
1.7.4 Financování církevních škol a církevních školských zařízení	112
1.7.5 Právní postavení učitelů a dalších pedagogických pracovníků	116
1.7.6 Právní postavení dětí, žáků a studentů	119

VYUČOVÁNÍ NÁBOŽENSTVÍ VE ŠKOLE

A JEHO PRÁVNÍ ÚPRAVA

2.1 Náboženství v letech 1918–1939	121
2.1.1 Ústavní listina z roku 1920	121
2.1.2 Státem uznané církve a náboženské společnosti	122
2.1.3 Statistické údaje o náboženském vyznání a školách	124
2.1.4 Náboženství v národních školách	127
2.1.5 Náboženství ve středních školách	129

2.2 Náboženství v letech 1939–1945	131
2.3 Náboženství v letech 1945–1948	134
2.4 Náboženství v letech 1948–1989	136
2.4.1 Vývoj v letech 1948–1952	136
2.4.2 Specifika školního roku 1952/1953	144
2.4.3 Vývoj v letech 1953–1968	147
2.4.4 Intermezzo 1968–1971	151
2.4.5 Pookupační „normalizace“ a vývoj do roku 1989	154
2.4.6 Statistické údaje o výuce náboženství 1950–1989	160
2.5 Náboženství od roku 1989 do současnosti	161
2.5.1 Přehodnocení dosavadních přepisů 1989–1991	161
2.5.2 Vývoj v letech 1991–2004	169
2.5.3 Úprava od účinnosti školského zákona z roku 2004	174
2.5.4 Soudobé modely výuky náboženství ve školách	181

PRÁVNÍ POSTAVENÍ TEOLOGICKÝCH FAKULT A SEMINÁŘŮ

.....	183
3.1 Podoby teologického studia obecně	183
3.1.1 Teologické fakulty	183
3.1.2 Teologické semináře	184
3.1.3 Spojitost právní úpravy postavení teologických fakult a seminářů	185
3.2 Teologické studium 1918–1938	185
3.2.1 Bohoslovecké fakulty	186
3.2.2 Semináře	194
3.3 Teologické studium 1938–1945 a 1945–1950	199
3.3.1 Od září 1938 do března 1939	199
3.3.2 Od března 1939 do listopadu 1939	201
3.3.3 Výuka teologie po uzavření českých vysokých škol	202
3.3.4 Bohoslovecké fakulty a semináře 1945–1950	204
3.4 Teologické studium v letech 1950–1990	204
3.4.1 Změny v roce 1950	204
3.4.2 Další vývoj postavení bohosloveckých fakult do roku 1990	208

3.5 Teologické studium od proměn na jaře 1990	
do současnosti	217
3.5.1 Teologické fakulty 1990–1998	218
3.5.2 Teologické fakulty od roku 1998 do současnosti	220
3.5.3 Teologické fakulty a jejich současné působení	222
ZÁVĚR: VÝHLED DO BUDOUCNOSTI	239
SUMMARY	241
PRAMENY	245
LITERATURA	252

Zkratky

c.	canon, kánon
cc.	canones, kánony
CČSH	Církev československá husitská
CČS	Církev československá
cf.	confer (srovnej)
CMTF UP	Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
CSsR	<i>Congregatio Sanctissimi Redemptoris</i> , tj. řeholní kongregace Nejsvětějšího Vykupitele, redemptoristé
č.j.	číslo jednací
ČCE	Českobratrská církev evangelická
ČSR	Československá republika, Česká socialistická republika (1969–1990)
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSSR	Československá socialistická republika
EA	Evangelická akademie
eds.	editors (vydavatelé)
ETF UK	Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy
FS ČSSR	Federální shromáždění Československé socialistické republiky
HTF UK	Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy
ibid.	ibidem, tamtéž
JU	Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Kčs	korun československých (1945–1992)
KEBF	Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze
KNV	krajský národní výbor
KPBŠ	Klub přátel bratrských škol
KSČ	Komunistická strana Československa
KTF UK	Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
KVŘP	Konference vyšších představených mužských řeholí v ČR

min.	ministerský
min. šk. a nář. osv.	Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠaNO	Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
ONV	okresní národní výbor
OP	<i>Ordo Praedicatorum</i> , řád bratří kazatelů, dominikánů; zkratku užívají členové mužské i ženské větve řádu
o.p.s.	obecně prospěšná společnost
OSF	Školské sestry sv. Františka
P.	pater, otec; označení pro katolického kněze, zejména řeholního
prel.	prelát; katolický duchovní vyššího postavení
ř. z.	říšský zákoník
SDB	<i>Societas Doni Bosci</i> , Společnost Dona Jana Bosca, řeholní kongregace salesiánů
SG	státní geodezie
SJ	<i>Societas Iesu</i> , Společnost Ježíšova, řeholní řád jezuitů
SM	<i>Soror Mariae</i> , sestra Mariina; ve většině ženských řádů a kongregací je užíváno jako označení pro řeholnici, psáno před jménem
SPVC	Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury ČSR
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
TFJU	Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Ú. l.	Úřední list
ÚNV hl. m. Prahy	Ústřední národní výbor hlavního města Prahy
UP	Univerzita Palackého v Olomouci
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VŠB	Vysoká škola bohosvědná československé církve
Z.z.	Zbierka zákonov (Slovenské republiky)

Úvod: obsahové a časové vymezení

Církev a školství

Jednou z významných součástí vědy konfesního práva¹ v České republice i v ostatních evropských i amerických zemích je výklad o právní úpravě účasti církví a náboženských společností na vzdělávacím procesu v dané společnosti a státě. Jejich účastí na poskytování výchovy a vzdělání se zabezpečuje:

- svoboda náboženského vyznání jednotlivců a jejich sdružení,
- právo na vzdělání a informace v oblasti náboženské a teologické, a to jak věřících, tak těch, kdo náboženskou víru nevyznávají.

Od počátku přihlížíme k podstatnému rozdílu mezi výukou náboženství jako učebního předmětu základních a středních škol a teologií jako vědou, zařazenou do vysokoškolského studia a užívající ve svém bádání podobných metod jako vědy ostatní, zejména vědy humanitní.

V náboženství jde především o výuku základů nauky určitého náboženského vyznání. Předmět náboženství je úzce spjat s vyznáním, jehož obsah má reprodukovat. Proto rozlišujeme, zda jde o vyučování náboženství katolickému, evangelickému, husitskému, pravoslavnému, židovskému apod. Obsahově se tato výuka podobá, protože v případě těch vyznání, která jsou založena na Bibli (tj. u všech shora jmenovaných), jde především o výklad této přední památky evropsko-americké kultury.

V podrobnějším výkladu si přiblížíme rozdíl mezi školní výukou náboženství, která je otevřena každému zájemci, a náboženskou přípravou uvnitř církví, která má zvěstně-vyznavačský charakter, je určena věřícím a nazýváme ji katechezí. Mohou se sice částečně překrývat, avšak metodologický přístup je odlišný, tak jako je odlišný i okruh posluchačů.

¹ K pojmu konfesního práva viz TRETERA, Jiří Rajmund *Stát a církev v právních dějinách*. In MALÝ, Karel; TOMÁŠEK, Michal et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století*, I., Historické impulzy rozvoje práva, Karolinum, 2009, s. 230.

Také teologické fakulty, které tradičně patří k základu univerzit, rozlišujeme na fakulty teologie katolické, evangelické, husitské, pravoslavné a jiné, protože jde pokaždé o jiný přístup k matérii této vědy, odpovídající příslušnému vyznání nebo skupině vyznání. I zde je dána značná otevřenost přístupu ke vzdělání, neboť ke studiu teologie v kterémkoliv věroučném zaměření jsou zváni všichni zájemci. Spojovat teologické fakulty různých konfesních zaměření do jedné se ve světovém měřítku projevilo jako neúčelné, protože by došlo k setření rozdílů mezi jednotlivými směry. Spolupráce jednotlivých teologických fakult mezi sebou a s ostatními vysokoškolskými fakultami je přitom usnadňována zařazením teologických fakult do univerzit.

Poskytování výuky náboženství na všech základních a středních školách, teologického bádání na vysokých školách a zřizování církevních škol k obecné výuce všem předmětům se v průběhu posledních staletí stalo projevem jak náboženské svobody jednotlivce, tak i náboženských sdružení jednotlivců, zvaných církve a náboženské společnosti (tedy náboženské svobody individuální i kolektivní).

Zdvojený a současně spojitý výraz „církve a náboženské společnosti“ je vyjádřením pro náboženská sdružení na vrcholné úrovni. Tento výraz je používán v právních předpisech některých středoevropských zemí i v jejich právní teorii. Také základní předpis současného českého konfesního práva, tj. zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), jej používá, ve svém nadpise i v textu.

„O tom, které z obou tradičních a konfesními zákony používaných označení ta která církev či náboženská společnost použije, je otázkou její svobodné volby. Uvedená alternativa není závazná (exkluzivní), takže existuje i třetí možnost: v názvu církve i náboženské společnosti se nemusí objevit žádné z obou uvedených označení.“²

V odborném textu lze po předchozím upozornění užít i slovní zkratku „církve“ pro církve i náboženské společnosti. A tak budeme i zde v dalším textu užívat této slovní zkratky, s výhradou případů citace oficiálního názvu a textu jednotlivých zákonů.

² TRETERA, Jiří *Rajmund Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 70.

Náboženská svoboda a školství

Zajištění volného toku informací náboženského charakteru a badatelské činnosti teologické a nábožensko-pedagogické nejen uvnitř církví, ale i navenek, zejména prostřednictvím školního systému, se týká především dětí a mládeže, tedy žáků základních a středních škol, i vysokoškolských studentů, v neposlední řadě ale i těch, kteří vyučování zajišťují, zejména pak příslušných učitelů a pracovníků školské správy.

Povinnost zajistit tuto svobodu vyplývá z právního řádu České republiky, zejména z jeho ústavních předpisů i z mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána a které mají ve smyslu Ústavy ČR, tj. ústavního zákona č. 1/1993 Sb., § 10, přednost před zákonem.

Z hlediska předmětu této monografie jde především o následující ustanovení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky a mezinárodních smluv:

1. *Listina základních práv a svobod* z 9. 1. 1991³

Čl. 16

(1) Každý má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru buď sám, nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu...

(3) Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.

2. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* z 19. 12. 1966⁴

Čl. 18

(1) Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství či víru podle vlastní volby a svobodu projevat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať už veřejně, nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním...

³ Poprvé publikována jako příloha ústavního zák. č. 23/1991 Sb. z 9. 1. 1991. Do českého ústavního pořádku převzata ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., čl. 3, čl. 112, a publikována pod č. 2/1993 Sb.

⁴ Pro ČSSR se tento pakt stal závazným ke dni 23. 3. 1976 a byl publikován pod vyhl. č. 120/1976 Sb.

(4) Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, a tam, kde je to vhodné, poručníků, zajistit náboženskou a morální výchovu svých dětí podle vlastního přesvědčení rodičů nebo poručníků.

3. *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* z 19. 12. 1966⁵

Čl. 13

(3) Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány, které odpovídají takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem, a zajišťovat náboženskou a morální výchovu jejich dětí ve shodě s jejich vlastním přesvědčením...

4. *Úmluva o právech dítěte* z 20. 11. 1989⁶

Čl. 14

(1) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

(2) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají práva a povinnosti rodičů, a v odpovídajících případech zákonných zástupců, usměrňovat dítě při výkonu jeho práva způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem.

5. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* ze 4. 11. 1950, ve znění protokolů č. 3, 5 a 8⁷

Čl. 9

(1) Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů...

⁵ Pro ČSSR se tento pakt stal závazným ke dni 23. 3. 1976 a byl publikován rovněž pod vyhl. č. 120/1976 Sb.

⁶ Pro ČSFR vstoupila v platnost 6. 2. 1991, viz sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

⁷ Pro ČSFR závazná od 18. 3. 1992, viz sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

6. *Dodatkový protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod* z 20. 3. 1952⁸

Čl. 2

Nikomu nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoliv funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením...

Tři oblasti uplatňování náboženské svobody ve školství

V českých zemích, podobně jako ve většině ostatních evropských států, se v teorii konfesního práva pojednává o shora uvedené problematice tak, že bývá rozdělena do tří částí. Jde o právní úpravu:

1. církevního školství,
2. vyučování náboženství ve školách bez rozdílu jejich zakladatele,
3. výuky teologie a vědeckého bádání v teologii na vysokoškolské úrovni.

Obvyklé rozdělení konfesněprávní tematiky týkající se školství do tří uvedených bloků sleduje i tato monografie, a proto je v tomto smyslu rozdělena do tří kapitol tomu odpovídajících.

Církevní školství

V kapitole týkající se církevního školství se probírá právní úprava zakládání a vedení církevních škol a škol náboženských společností⁹ v rámci školského systému ve státě platného, a to od škol mateřských a škol zajišťujících povinnou

⁸ Pro ČSFR závazný od 18. 3. 1992, viz sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

⁹ Také zde napříště užíváme (ve shodě s běžnou praxí) pojmu „církevní školy“ i pro školy náboženských společností, zejména též pro školy židovské.

školní docházku až po školy poskytující jakékoliv vyšší vzdělání po ukončení povinné školní docházky.

Postavení a úloha církevních škol a vnímání jejich poslání se v proměnách času v jednotlivých zemích mění. Tak tomu je i v českých právních dějinách.

V minulosti i dnes církevními školami procházela obvykle jen menší část dětí a studentů příslušného vyznání; pro naši oblast byla vždy typická otevřenost těchto škol i žákům a studentům příslušejícím k jiným vyznáním. V současnosti se tato otevřenost projevuje i ve vztahu k mládeži, která se nehlásí k žádnému vyznání.

Nelze opomenout, že v minulosti měly církevní školy, zvláště některých menšinových vyznání, charakter konfesně obranný, na což upozorňujeme na příslušných místech.

Někdy, zejména za první republiky nebo snad i dnes, jsou církevní školy veřejností vnímány jako výběrové školy, o čemž svědčí všeobecně známá snaha mnohých rodičů, a to bez rozdílu vyznání, umístit své děti právě na těchto školách. Počet uchazečů obvykle výrazně převyšuje počet míst, která jsou k dispozici.

Představy veřejnosti o nadprůměrné odborné nebo pedagogické úrovni církevních škol ovšem nemusí vždy odpovídat skutečnosti, avšak všeobecná snaha církevních škol, aby úroveň výuky a výchovy jimi poskytované neklesla pod průměr ostatních škol, je pochopitelná.

Příznivý postoj veřejnosti k hodnocení úrovně církevních škol v České republice byl v červnu 2011 podtržen jejich vysoce nadprůměrným umístěním při celostátním posuzování výsledků státních maturit: mezi nejlepšími deseti gymnázii se umístila vedle šesti veřejných a jednoho soukromého gymnázia celkem tři církevní gymnázia, což je opravdu veliký počet, uvědomíme-li si, že církevní gymnázia tvoří jen nepatrný zlomek mezi českými gymnázii.¹⁰

Vyučování náboženství

V kapitole týkající se úpravy vyučování náboženství se pojednává o právní úpravě organizace výuky náboženství ve veškerém školství, veřejném, církevním i soukromém. Také tato úprava prochází proměnami, zejména od výuky kdysi

¹⁰ Cf. výsledky uveřejněné v Lidových novinách ze dne 24. června 2011.

povinné a konfesně zaměřené, k výuce nepovinné a otevřené všem bez rozdílu vyznání. Zvláště pozoruhodná je obsahová proměna od dříve zdůrazněného doplňování znalostí potřebných v životě církve k podání hlubšího vhledu do biblických dějů jako základů evropsko-americké civilizace. Výklad obsahu Bible a církevních tradic bývá doprovázen kapitolami z církevních dějin a výkladem základních pojmů světových náboženství (religionistikou).

Výuka teologie

Do kapitoly týkající se výuky teologie je zařazena především právní úprava výuky a vědeckého bádání na teologických fakultách (do roku 1991 zvaných bohosloveckými). Jejich specifikem na českém území je (podobně jako v některých dalších střeoevropských zemích) tradice státních teologických fakult, respektive teologických fakult státních univerzit (veřejných univerzit). Podle recentních právních předpisů nic nebrání církvím zakládat též soukromé vysoké školy i s teologickými fakultami, ale dosud se tak nestalo. Současná úprava týkající se pěti teologických fakult na veřejných univerzitách v České republice nepochybně církvím vyhovuje.

Do roku 1950 byla u nás teologie na vysokoškolské úrovni přednášena také v řadě seminářů různých církví, a pokud jde o katolickou teologii, také v některých seminářích diecézních a řeholních. Vzhledem k četným dotazům a zájmu veřejnosti o charakteristiku tohoto typu teologického vzdělání v minulosti a také o jeho vymezení vztahu k fakultní výuce teologie zařazujeme do uvedené třetí kapitoly této monografie týkající se výuky teologie i vstup věnovaný této tematice jako historické.

O vyšších teologických školách pomaturitních, zakládaných dnes některými církvemi (včetně několika takových škol založených jednotlivými složkami katolické církve) v uvedené třetí kapitole monografie nepojednáváme. Tuto tematiku jsme zařadili do její první kapitoly, věnované souhrnně církevním školám.

V neposlední řadě považujeme za vhodné již v tomto úvodu upozornit na značný posun v postavení a vnímání úkolů teologických fakult v minulosti a dnes. Od poslední dekády 20. století k němu došlo v zahraničí i v našich zemích. S tím je spojeno i markantní zvýšení početnosti akademické obce teologických fakult, tj. posluchačů i učitelského sboru.

Zatímco v minulosti byly teologické fakulty vnímány jako vysoké školy, respektive jako součásti vysokých škol připravující především budoucí duchovní na výkon jejich povolání, v současné době je studium teologie otevřeno široké veřejnosti za účelem šíření vzdělání i bádání v předmětné oblasti. Kandidáti duchovního stavu tvoří obvykle jen menšinu posluchačů teologických fakult, většinu tvoří příslušníci „laického“ stavu; celkový počet studentů teologických fakult se v našich zemích zvýšil nejen ve srovnání s dobou totalitního režimu, ale i se stavy předválečnými. „Neduchovenští“ absolventi a absolventky teologických fakult nalézají své široké uplatnění v církvích jako učitelé náboženství, pastorační asistenti, pracovníci diecézních a ústředních orgánů církevní správy, členové církevních soudů, ale i mimo církve, a to jako kulturní pracovníci v rozmanitých sektorech. Vedle vlastní výuky teologie bývají na teologických fakultách akreditovány i některé jiné jí blízké obory, které jsou věcně s teologií a jejími poznatky spojeny, takže jejich studium právě na teologických fakultách se projevuje jako vysoce účelné. Tak například studium dějin křesťanského umění je nutně spjata s poznatky v oboru teologie.

Geografické a časové vymezení

A nyní zbývá ještě osvětlit, jak jsme dospěli k výběru období, kterému se v této monografii věnujeme, a vymezili území, jehož se týká.

Pokud jde o území, jde výlučně o oblast zemí Koruny české, tvořící dnešní Českou republiku, jak se o nich zmiňuje její Ústava, tj. ústavní zák. č. 1/1993 Sb., ve své Preambuli. Tedy o území Čech, Moravy a Slezska. Na potřebných místech se ovšem nevyhýbáme zmíncek týkajícím se shod nebo rozdílů s právní úpravou na Slovensku, zejména pokud jde o dobu existence společného československého státu.

Obtížnější bylo rozhodnout se pro časový úsek, který má být sledován. V centru našeho zájmu je stav od roku 1989. Avšak lze současnost opravdu dobře pochopit bez historických souvislostí, bez vnímání zkušeností z dob minulých, na něž přítomný právní řád navazuje a často i citlivě reaguje? Je-li ohled na právní souvislost s minulostí důležitou součástí bádání ve všech oborech platného práva, pak v oboru konfesního práva to podle našeho názoru platí obzvláště výrazně. Proto jsme dospěli k závěru pojmout celé pojednání jako právně dějinné. Od kterého data však začít?

Jistě by bylo zajímavé sledovat působení církvi ve školství na území českých zemí již od středověku, zejména pak v období renesančním, reformačním a barokním. Zabývat se třeba i specifiky českého školství bratrského i jezuitského, jak se rozvíjelo od 16. století. Podobně by bylo možné zkoumat podíl církevních institucí při budování školství od počátku prosazení přednostní péče státu o školství v době panování Marie Terezie, která význam státní reglementace školství podtrhla svým známým výrokem: „Škola je a zůstane vždy politikum.“¹¹ Taková práce, byť i jen informativní, by ovšem svou délkou a rozsahem byla nad rámec našich možností a také obsahově by byla vzdálená současnosti.

Proto jsme dali přednost době nejnovější. Jako přelom epoch jsme zvolili vznik samostatného československého státu k 28. říjnu 1918, tedy okamžik, který má podle našeho soudu pro český a slovenský národ zásadní význam. Předmětem našeho zkoumání je právní stav na území českých zemí. I když Československo mělo zpočátku ráz jednotného státu, tedy nikoliv státu složeného, právní úprava v českých zemích byla značně odlišná od úpravy na Slovensku a Podkarpatské Rusi, a to v důsledku recepce dvojího právního řádu, rakouského a uherského. Projevovalo se to i v oblasti konfesního a školského práva. Zejména vývoj církevního školství byl v obou částech státu dosti odlišný.

Každá ze tří kapitol této monografie sleduje vývoj problematiky v historickém sledu, a proto se vždy vrací k roku 1918 jako k výchozímu časovému bodu.

V jednotlivých kapitolách se tedy zabýváme i právní úpravou na území českých zemí převzatou z doby monarchie i změnami, které československý právní řád přinesl. Zejména v kapitole věnované církevním školám musíme zpočátku zabíhat do vzdálenější minulosti.

Nutno předeslat, že konfesní právo v předlitavské části monarchie prošlo v průběhu 19. století zásadní proměnou od úpravy vlastní katolickému konfesnímu státu po úpravu do značné míry liberální, a to částečně již v důsledku některých právních úprav z let 1848–1850, zejména však na základě vydání základních zákonů č. 141–145/1867 ř. z., zvaných jako „prosincová ústava“¹²

¹¹ „Die Schule ist und bleibt allezeit ein Politikum,“ cf. Slovník veřejného práva československého, svazek IV., s. 805.

¹² Mezi nimi zásadní význam sehrál Státní základní zákon č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země na říšské radě zastoupené.

tří rakouských „květnových“ zákonů z roku 1868¹³ a školského zákona „Hasnerova“ z roku 1869.¹⁴

Pokud jde o evangelické církevní školství, obracíme se pro pochopení jeho vývoje do ještě vzdálenější minulosti, do doby jeho prvotního budování v době toleranční (1781–1861), zejména pak do doby dočasného vzrůstu počtu evangelických církevních škol na konci tohoto období i po vydání císařského patentu č. 41/1861 ř. z., kterým byli evangelíci a.v. a h.v.¹⁵ v předlitavských zemích zrovnoprávněni s katolíky.

V případě popisu právní úpravy českého církevního školství činíme, jak jinak, pauzu pro léta 1950–1990, kdy neexistovalo. Úpravu výuky náboženství ve škole a úpravu postavení teologických, respektive bohosloveckých fakult v letech 1948–1989 však v příslušných kapitolách vykládáme, neboť obojí existovalo, byť se značnými restrikcemi, i za vlády totality.

V závěru každé ze tří kapitol sledujeme pozitivní vývoj po 17. listopadu 1989, tedy od obnovení demokracie a náboženské svobody v naší zemi, do dnů současných.

¹³ Pokud jde o naše téma, jde zejména o zákon č. 48/1868 ř. z., jímž se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi.

¹⁴ Zákon č. 62/1869 ř. z., o školách obecných.

¹⁵ Augsburského vyznání a helvetského vyznání, tedy luterští a kalvíniští.